

Maar niet alleen van de overheid door het optreden als zoodanig, of van de organisatie van den openbaren dienst, — ook van elders moet uit het geheel der voor de maatschappelijke samenleving noodzakelijke, uitwendige, ordening eene taal worden gehoord, die tot der menschen zedelijk bewustzijn spreekt, waarin hem 's Heeren Wet voor oogen wordt gesteld. En dit niet slechts in zooverre als, gelijk ook Maurice in zijn *Social Morality* opmerkt, het recht op de vooronderstelling van persoonlijkheid, van een zich zelf bewust wezen berust ¹⁾, doch ook, en bovenal, deswege, wijl de idee der betrekkingen maatgevend voor den rechtsnorm zijn moet, en alzoo het rechtskleed dier betrekkingen, welke eene zedelijke bestemming hebben; waarin eene zedelijke bedoeling ligt; die bedoeling ook zal afspiegelen, als in enkele trekken teekenen zal ²⁾.

Dit laten zien nu van de Wet Gods door die zedelijke bedoeling, welke als op den achtergrond der rechtsbepalingen zichtbaar wordt, is eene prediking van gelijken aard als uit zoo menigen vorm des maatschappelijken levens kan worden opgevangen.

Zoo vaak wordt het vergeten, dat inderdaad een vorm nooit dood is, maar dat daarin steeds eene gedachte woont, die zich op die wijze uitsprekt, en zich alzoo tevens verder den weg zoekt te banen. Deswege reeds is een vormendienst, zoo het beginsel niet deugt, dat zich daarin belichaamt, geenszins onschuldig te achten.

M. D. van Otterloo in zijne uitnemende *Bijdragen ter toelichting van de schoolkwestie*, 1874. bl. 229 aan: »En juist dat wil de wet; zij brengt de kinderen van Christenen en Joden samen, niet om den laatsten het Evangelie te verkondigen, maar om dat Evangelie feitelijk en rechtens aan de eersten te onthouden.» Ook de *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* wilde in de door haar destijds aangeboden schets van een wetsontwerp de woorden *Christelijke deugd* behouden en gaf daarvan deze opmerkenswaardige toelichting: »De uitdrukking is aldus ruim en onbepaald genoeg, om zelfs door Israëlieten geadmitteerd te worden. Zij is geruststellend voor hen, die het Christelijk beginsel in de wet gehandhaafd, althans erkend wenschten te zien.»

¹⁾ T. a. p., p. 138. Cf. ook Luthardt, *Die modernen Weltanschauungen und ihre praktischen Konsequenzen*, 1880. S. 87. Uitmuntend noemt zoo ook Trendelenburg (*Naturrecht*, § 60) de straf »das Recht des Thäters und keine Verletzung, sondern eine Anerkennung seiner Persönlichkeit.»

²⁾ Cf. Walter, *Naturrecht und Politik*, 1863. § 83.